

a lumpen csoportok, a nagyvárosokba felvándoroltak, a peremcsoportok szerepét is érzékelné. Más ismert németek, Klingemann és Scheuch egy korai munkájukban, még 1967-ben, úgy vélik, hogy a jobboldali extrémizmus normális patológia, arra ott a hajlam minden ipari társadalomban. De különösen sokan lehetnek erre érzékenyek a leginkább fejlődő, változó társadalmakban. A nagyon gyors változások érthetően megosztják az érintetteket. Minél gyorsabb az átalakulás, annál többen lesznek képtelenek lépést tartani vele. S még többen lesznek azok, akik, bár igyekeznek lépést tartani, nem értik, mi történik velük, körülöttük. S ilyenkor minden egyszerű magyarázat olyan tetszetősnek tűnik. Persze, a sok frusztrált, környezetét nem értő, megzavarodott emberből szerencsére csak igen kevesen lesznek bőrfejúekké, vagy vesznek részt pogromokban. S ezt a másodlagos kiválasztódást már nem szociológiai, hanem pszichés elemekkel lehetne igazán meghatározni. Szlovákia mindenestre az utolsó tíz évben Magyarországnál összehasonlíthatatlanul többen változott. A '89 előtti Csehszlovákia a kádári Magyarországhoz képest egy nemzedéknyi idővel volt távolabb a Nyugattól, s attól, amiben most ezen a tájon élünk. Amikor a kilencvenes években mi már komolyabban rákapcsoltunk, ők még Mečiarral bajlódtak. Azután ők is keményen nekiindultak. A nemzetközi szervezetekben utolértek bennünket. A külföldi tőkével az utolsó években nálunk ügyesebben bánnak. Az ellátórendszerek reformjait kényes pontokon nálunk valamivel korábban elkezdték. A megállapodott szlovák kisvárosokban (nagyvárosok ott amúgy sincsenek) hirtelen jelent meg a modernitás. Az ország nagyot lépett előre, de többen lettek a mindentől megzavarodók is. S ezt mindenestre könnyebb lesz kezelni, mint a szaporodó nyomort, a terjedő kilátástalanságot, vagy a „már mindegy mindent”. Vagyis azt, ami, mondjuk, Szlovákiát nem, de Szerbiát nagyjából ma jellemzi. S bár minden arculütés fáj, más mögöttük az indulat, s más-milyen lehet majd a gyógyító kezelés is. Nem hiszek a leegyszerűsítő programokban, abban, hogy miközben körülöttünk mindenütt nőnek az indulatok, ezen csak magyar–magyar összefogással lehetne segíteni. ■

HAMBERGER JUDIT

Tenni vagy nem tenni

A szlovákok és magyarok közötti viszony sem a közel-, sem a régmúltban nem volt jónak nevezhető. Vannak olyan időszakok, amikor e viszony nyugodtabb, és vannak olyanok is, amikor feszült és ideges. Ennek okai nemcsak szerzteágazóak, hanem mély történelmi és társadalmilélektani gyökerekkel is rendelkeznek. A kölcsönös bizalmatlanság – leegyszerűsítve – abban rejlik, hogy a szlovákok a dél-szlovákiai, magyarok által lakott területek esetleges Magyarországhoz csatolásától tartanak, a magyarok pedig a szlovákiai magyar kisebbség asszimilálása miatt aggódnak. E félelmek oldását az 1995-ben aláírt és a szlovákok által egy év múlva ratifikált alapszerződés megfelelő passzusai sem biztosítják.

Ismerjük meg északi szomszédunkat (és magunkat is)

Ahhoz, hogy ezt a viszonyt végre elrendezzük (ami rövid- vagy középtávon lehetetlen), meg kell vizsgálnunk azokat a bizonyos mély gyökereket. A vizsgálat első lépései közé tartozik, hogy megismerjük saját indítékainkat és a szlovákok indítékait, és ezeket összevessük. Az önismeret és a másik megismerése nélkül nem tudunk ötről hatra jutni a szlovák–magyar viszony javításában.

A magyar köztudat és történelmi tudat olyanfajta illúziókat éltet, amelyek nem teszik könnyűvé annak felismerését, hogy mi bajuk a szomszédainknak velünk. A realitás talaján állva kell megvizsgálnunk, hogy miért viszonyulnak hozzánk negatívan. Van ugyan elképzelésünk arról, hogy történelmileg hogyan viszonyulnak hozzánk, de ezt nem ütköztetjük az ő elképzeléseikkel. Abban a tudatban élünk, hogy szomszédaink rólunk alkotott negatív véleménye – és itt elsősorban a szlovákokra gondolok – nem jogos, túlságosan egyoldalú.

Ahhoz, hogy szomszédainkkal rendezzük végre közös, illetve egymástól elválasztó dolgainkat, önismertetre, önmagunkkal való szembenézésre is szükségünk

van. Az önismeret része az, hogy el kell oszlatnunk azokat az illúziókat, amelyeket arról táplálunk, hogy a történelemben mindig előzékenyek, tisztességesek, korrektek és demokratikusak voltunk a szlovákok irányában.

Ez a magyar alapállás nehezíti, hogy megértsük a másik felet. Pedig a viszony kétoldalú, tehát „kettőn áll a vásár”: nemcsak saját magunkat, hanem a szlovák szomszédot is meg kell értenünk akkor, amikor ezt a kibeszéletlen, elhallgatott, lenyomott lelki és társadalmi-történelmi problémát meg szeretnénk oldani. A viszony két fél viszonya, ezért a két nézőpontot folyamatosan össze kell vetni, és lehetőleg egyeztetni.

A szlovákoknak és a magyaroknak egyaránt joguk van ahhoz, hogy ugyanazokat a történelmi eseményeket, tényeket, folyamatokat eltérően lássák, értelmezzék, értékeljék. Ugyanazon történelmi folyamatok értelmezése eltérő lehet, hiszen – különösen az 1830-as évek reformkorától kezdve – eltérő szempontjaink voltak, és egymás ellenében szerettük volna felépíteni a nemzetet és annak államát. El kellene tudni fogadnunk, hogy ugyanazokat a történelmi folyamatokat másként értékelik, mert másként élték meg. Ehhez joguk van. Ez jogos és érthető, sőt adott esetekben természetes kellene hogy legyen.

Ha vállalkozunk arra, hogy ezt a problémát megoldjuk, meg kell hallgatnunk a szlovák felet is. Meg kell kérdeznünk, hogy mi a baja velünk. Meg kell vizsgálnunk, hogy hol a baj gyökere, miben áll a probléma lényege. Ugyanez érvényes fordítva is: a szlovákoknak is meg kell tőlünk kérdeznünk, hogy nekünk mi a problémánk velük.

A magyar történelmi köztudatnak nem szabad elfelejtenie (lehet, hogy egyáltalán nem is tudja), hogy a magyar nemesi politika (és a cseh polgári politika is) megtagadta a szlovákoktól nemzeti identitásukat azáltal, hogy megtagadta nemzeti közösségként való létükhöz a jogukat („szlovák nemzet pedig nem létezik”). Pedig az azonosság-tudat az egyén és a közösség bizonyossága, fix pontja, amelynek hiánya lélektani problémákhoz vezethet. Minél hosszabban tagadták a szlovákok (egyéni és közösségi) nemzeti identitását, annál mélyebb lelki válságot okoztak nekik. Nem csoda, hogy a szlovák nemzeti identitás XIX. századi kialakulásának magyarok által késleltetett, visszafogott, tagadott folyamata azt eredményezte, hogy a szlovák nemzeti identitás egyik alapelemévé a magyarellenesség, a magyarokkal szembeni elutasítás, a bizalmatlanság vált. (A szlovák nemzeti identitás alapelemei közé tartoznak az olyan, tömören megfogalmazott nemzeti sztereotípiák, mint: szlovák az, aki nem magyar; a magyarok a szlovákok balsorsa; a szlovákok a magyarokkal szemben mi-

tologikus gyűlöletet éreznek.) A szlovák nemzeti tudat alapelemeihez tehát nemcsak a szlávokhoz tartozás és a szlovák egyediség hangsúlyozása tartozik, hanem a magyarokkal szembeni elutasítás is. Ennek a szemléletnek a túlzai most – a fent említett történelmi meghatározottság miatt – a Szlovákiában maradt magyarok mint szlovákiai magyar kisebbség.

A történelmi és a nemzeti tudat összefüggéseinek részévé kellene válnia, hogy magyar oldalon képesek legyünk elfogadni: az 1918 előtti magyarországi történelem a szlovákok történelme is. Tehát minden, ami addig történt, a szlovákokkal is történt; minden történelmi személyiség az ő történelmi személyiségük is; joguk van ahhoz, hogy ezeket sajátjaikként tartsák számon. A közös történelem elfogadásának és elsajátításának folyamatában viszont nem eshetnek túlzásokba; nem tehetik meg, hogy saját történetírásukban olyannyira kisajátítsák a közös történelmet, hogy szinte csak szlovák történelemként tartsák számon; nem tehetik meg azt sem, hogy a történelmi személyiségek neveit átírják „szlovákosra”. Ez ugyanis történelemhamisítás.

A történelem felfogását, szemléletét a két félnek össze kell vetnie, egyeztetnie kell. Ebből meg kell hogy szülessen a történelem értelmezésének megegyezéses, kompromisszumos láncolata, amely megengedi azt is, hogy bizonyos esetekben ez egymástól eltérő legyen. Az eltérések legitimek, és ha eközben nem a konfrontációt, hanem a konszenzust keressük, akkor egymásról olyan objektív képet alakíthatunk ki, amely szigorú ugyan, de sem negatív, sem pozitív irányban nem elfogult. Az így kialakított történelemszemléletet a diákjaink kezébe adott történelemkönyvek és egyéb könyvek által, valamint a média segítségével terjeszthetjük. A legfontosabb kérdések közé tartozik, hogy egymásról milyen értékelést közvetítünk saját társadalmunk felé. Nem mindegy ugyanis, hogyan adjuk át a fiataloknak (a történelemkönyveken keresztül) az egymásra vonatkozó véleményünket: egymást elutasító, és furcsa idegneként, ismeretlenekként – ne adjisten ellenségeként – vagy megközelíthető ismerősökként, megérthető és elfogadható szomszédokként ismertetjük-e meg a jövő szlovák és magyar nemzedékeivel.

A szlovák–magyar viszony a visegrádi együttműködésben

A szlovák–magyar viszony a visegrádi négyek együttműködésének is fontos összetevője. Szlovákia földrajzilag a V4 középpontjában helyezkedik el, e regionális együttműködés szempontjából pedig nem mindegy, hogy milyen a léghör. Történelmileg a magyar–szlovák

viszonyt a cseh–magyar és cseh–szlovák viszony is befolyásolta. Történeti távlatokban a magyarok és a csehek egymással vetélkedtek a szlovákokért és az általuk lakott területért. Mind a magyarok, mind a csehek nyomot hagytak a szlovák identitáson, a szlovák nemzeti törekvéseken. Bár a maga idejében (és a maga szempontjai alapján) mindkét politika tagadta a szlovák nemzet létezését, a szlovákok mégis sokkal pozitívabban viszonyulnak a csehekhez, mint a magyarokhoz. Bár mindkét nemzet a szlovákok asszimilálása által próbálta növelni a saját létszámát, a csehek mégis inkább hozzásegítették a szlovákokat nemzeti emancipációs törekvéseik megvalósításához, mint a magyarok. 1918 után a csehek jelölték ki a szlovákok nemzeti (közigazgatási és politikai) területét, amit a magyar politika korábban megtagadott tőlük. A csehek biztosították a szlovák nyelvű kulturális és oktatási felemelkedést, amit a magyar nemesi politika többféle eszközzel gátolt és tiltott.

Ezek miatt a történeti jellemzők miatt a szlovákok viszonyulása a magyarokhoz, illetve a csehekhez tartósan meghatározza a kölcsönös kapcsolatokat a V4 keretében és azon kívül is. Ha a szlovák–magyar viszony feszült, az általában közelebb hozza egymáshoz a csehek és a szlovákokat, mert a visegrádi együttműködés motorja éppen a csehek és a szlovákok közötti együttműködés. (A csehek és a szlovákok nyelvileg is közel állnak egymáshoz, így gyorsabban megértik egymást.) A cseh–magyar viszony negatív tartalma is történeti okokra és folyamatokra vezethető vissza. A sztereotípiák és a felszínes megnyilvánulások szintjén (ami létezik és működik) a csehek negatívabban viszonyulnak hozzánk, magyarokhoz, mint mi a csehekhez.

A visegrádi együttműködés a fentiek ellenére fórum (és kényszer) lehet arra, hogy a kölcsönös sérelmeket és ellenséges érzéseket félretéve, az együttműködés legyen az első számú szempont. Ám a V4 eddigi eredménytelenségei azt igazolták, hogy a múltbeli negatív viszonyulások még mindig erősen befolyásolják az együttműködést, ezért azokat nem hagyhatjuk figyelmen kívül. A visegrádi együttműködés fenntartása annak kötelezettségét is megerősítheti, hogy rendeznünk kell egymással a viszonyunkat.

Mit tehetünk?

A viszonyt hirtelen-gyorsan nem lehet „megjavítani”, mert az csak határozott erőfeszítések által érhető el. Ha viszont elhatároztuk, hogy javítani akarunk rajta, akkor ehhez két szinten kell hozzálátnunk. Mindegyik szintnek előfeltétele a másik megismerésére, a másik álláspontjának megértésére és elfogadására való törekvés.

A viszony tartós enyhülésének és normalizálásának enélkül nincs esélye.

Lehet politikai és társadalmi nyilatkozatokat, gesztusokat tenni, tárgyalásokat folytatni, amelyek a politika vagy a társadalom közegéből indulnak ki, és a jóindulat megnyilvánulásaiént oldhatják a szlovák oldalon jóval erősebb kölcsönös bizalmatlanságot. Ez a látványosabb szint: megvalósíthatjuk az elmaradt kiegyezést vagy megbékélést. Erre a politikai és társadalmi gesztusra a szlovákok régóta várnak a magyarok részéről, de a magyar politika több megfelelő pillanatot vagy helyzetet is elszalasztott. A viszony rendezésének kevésbé látványos, ám munka- és időigényes szintje a történelmi-társadalmi szint. A két szint szorosabban és mélyebben függ össze, mint ahogy azt első pillantásra gondolnánk.

A viszony rendezésének második szintje a történelmi folyamatokban rögzült problémák tisztázása és az ezekre vonatkozó közös vagy kompromisszumos álláspontok megállapítása, majd ezeknek a tankönyvekbe és a köztudatba való átvitele. A történelmi sérelmeket és problémákat módszeresen, lépésről lépésre tisztázni kell, azaz „ki kell beszélni”. Ez a nézetegyeztetés első sorban a történészek feladata, de a társadalmi és tudományos élet számos más szakmai közegének is helyet kell benne kapnia. A szlovák és a magyar szakemberek aprólékos és kitartó munkáját igényli. A megbeszélések és egyeztetések eredményét a közélet és a szakmai közvélemény elé kell tárni, majd ezeket bele kell foglalni az említett tankönyvekbe és szakkönyvekbe.

Középtávú lehetőséget nyújthatna a szlovák–magyar viszony javításához és a visegrádi partnerek alapos megismeréséhez olyan „visegrádi szak” létrehozása az egyetemeken, amely a történeti alapú kapcsolatok megismerésére (tehát kapcsolattörténetre) és a visegrádi együttműködés aktuális kérdéseire összpontosítana. Egy ilyen visegrádi szak megismertetné a tagországok egymáshoz való viszonyulásainak hátterét, azokat az okokat és miérteket, amelyek előtt ma – a megfelelő ismeretek hiányában – gyakran értetlenül és tanácstalanul állunk. ■